

T.S.QULİYEV

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

e-mail: guliyeftofig52@gmail.com

:<https://orcid.org/0009-0001-0426-9678>

Azərbaycan Dillər Universiteti

(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 134)

10.62021/0026-0028.2025.3.172

MÜXTƏLİF LİŊQVOMƏDƏNİYYƏTLƏRDƏ QEYRİ-VERBAL KOMMUNİKASIYANIN SOSİOLİŊQVİSTİK, LİŊQVOKULTUROLOJİ VƏ KOQNİTİV ASPEKTLƏRİ

Xülasə. Məqalədə kommunikasiyanın qeyri-verbal vasitələrinin anlama və şərh proselərində insan faktoru və ətraf həqiqətlərinin qarşılıqlı əlaqə problemləri prizmasından antroposentrizmin öyrənilməsinə kompleks elmlərarası yanaşma nəzərdən keçirilir. Əsasən, antroposentrik yanaşma çərçivəsində sosiomədəni, kommunikativ-praqmatik, etnospesifik, koqnitiv aspektlərin paralingvistik vasitələrlə münasibəti öyrənilir.

Açar sözlər: Antroposentrizm, paralingvistik vasitələr, sosiolingvistika, linqvokulturologiya, koqnitiv linqvistika

Müasir dövrdə antroposentrizm sahəsində dilçiliyin inkişafı kontekstində aşağıdakı prioritet istiqamətlər üzrə fəal tədqiqatlar aparılır: linqvokulturologiya, paralingvistika, sosiolingvistika, koqnitiv linqvistika, gender linqvistikası, psixolingvistika, mədəniyyətlərarası kommunikasiya. Bütün bu istiqamətlərin ümumi birləşdirici xətti kommunikasiyanın qeyri-verbal vasitələrinin anlama və şərh proselərində insan faktoru və ətraf həqiqətlərinin qarşılıqlı əlaqə problemləri prizmasından antroposentrizmin öyrənilməsinə kompleks elmlərarası yanaşmadan keçir. Əsasən, antroposentrik yanaşma çərçivəsində sosiomədəni, kommunikativ-praqmatik, etnospesifik, koqnitiv aspektlərin paralingvistik vasitələrlə münasibəti məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilir. Paralingvistik vasitələr sistemi özündə kommunikativ-praqmatik, koqnitiv və sosiomədəni faktorları nəzərə alaraq, kompleks yanaşma tələb edən mürəkkəb, çoxaspektli, polifunksional fenomeni ehtiva edir.

Sosiolingvistika dilçiliyin dil və onun mövcud olduğu sosial şəraitin arasındakı əlaqəni öyrənən bölmədir. Sosiolingvistika öz mahiyyəti etibarilə təsviri elmdir. D.Kristal bu elmi dil və cəmiyyət arasında münasibətlərin bütün aspektlərini öyrənən dilçilik sahəsi kimi müəyyən edərək, qeyd edir: “Sosiolingvistika sosial qrupların dil identikliyi, dilə sosial münasibət, dilin standart və qeyri-standard formaları, milli dilin modelləri və istifadə ehtiyacları kimi məsələləri öyrənir” [12, p.389].

“Kommunikasiyanın baş tutması üçün danışan dilin yalnız leksikasına deyil, kommunikativ situasiyadan asılı olaraq, dildən düzgün istifadə edilməsinə kömək edən situativ qrammatikaya da malik olmalıdır. Kommunikativ situasiya özündə aşağıdakı tərkib hissələri ehtiva edir: 1) danışan (adresant); 2) dinləyən (adresat); 3) danışan və dinləyən arasında münasibət; 4) ünsiyyət tonu (rəsmi – neytral – dostsayağı); 5) məqsəd; 6) ünsiyyət vasitəsi (verbal və qeyri-verbal); 7) ünsiyyət metodu; 8) ünsiyyət məkanı və vaxtı. Bu tərkib hissələrindən hər birinin dəyişməsi kommunikativ situasiyanın dəyişməsinə gətirib çıxarır və beləliklə, situasiya iştirakçılarının istifadə etdiyi vasitələrin və onların bütövlükdə kommunikativ davranışın vəriasiyasına təsir edir” [2, c.15].

Qeyd olunan tərkib hissələrinin hamısı kommunikanın nitqinə müxtəlif cür təsir edə bilər. V.P.Korovuşkin sosial-kommunikativ sistem anlayışını “bu cəmiyyətdə qəbul edilmiş sosiolingvistik faktor və normalara uyğun olaraq, müəyyən solumun kommunikasiyasının lingvistik vasitələrinin toplusu kimi nəzərdən keçirir. Xüsusi struktur və təşkilata malik olan sosial-kommunikativ sistem kommunikanın kommunikasiyanın sosial parametrlərinə uyğun olaraq, böyük ölçüdə nitq davranışını müəyyən edir” [6, c.245]. Sosiolingvistika dili müxtəlif şərtlərdə və şəraitlərdə dilin işləməsi və inkişafını müəyyən edən sosial faktorlarla qarşılıqlı əlaqədə öyrənir. Danışanın nitqinə aşağıdakı sosiolingvistik kateqoriyalar təsir edə bilər: sosial status, cins, yaş, təhsil, ixtisas. Qeyd olunanların hamısı eyni dərəcədə paralingvistik vasitələrin köməyi ilə qeyri-verbal ünsiyyətə də aid edilir.

Kommunikantların paralingvistik davranışına böyük təsir edən faktorlardan biri yaşdır. Müxtəlif alimlər yaş aralığının müxtəlif təsnifatını verirlər. Əsas yaş kateqoriyaları aşağıdakılardır: uşaqlıq, gənclik, yetkinlik, yaşlı və qocalıq dövrü. Hər yaş qrupunun daxilində şəxsiyyətin fiziki, psixoloji və digər göstəricilərindən asılı olaraq, qruplar fərqləndirilir.

Hər yaş qrupu insanın davranışını müəyyən etməyə imkan verən spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. “Yaşın dörd növünün (xronoloji, bioloji, sosial və psixoloji) mövcud olması faktı şəxsiyyətin müəyyən yaş qrupuna aid edilməsində problem yaradır. Xronoloji, təqvim və ya pasport yaşı insanın anadan olması ilə uyğun onun faktiki yaşıdır. Sosial yaş dedikdə fərdin təhsil, peşəkar və sosial statusu daxil olan sosial nailiyyətlərinin səviyyəsi başa düşülür. Bioloji yaşla insan orqanizminin fiziki və ya bioloji vəziyyəti nəzərdə tutulur və bu onun ilk növbədə həyat tərzindən asılı olur. Fərdin həmçinin daxili yaşı adlanan psixoloji yaş insanın özü tərəfindən vəziyyətinin daxili subyektiv qiymətləndirməsidir. Beləliklə, yaşın müxtəlif növləri, həmçinin müxtəlif yaş təsnifatları ayrılıqda götürülmüş şəxsiyyətin dəqiq yaş vəziyyətinin müəyyənəşdirilməsini çətinləşdirir. Yaş bu cəmiyyətin bilavasitə mədəni ənənələri ilə bağlı olan sosial kateqoriya kimi nəzərdən keçirilir” [10, p.311]. X.Saks “hər sosial qrupa mədəni tərzdə onunla bağlı olan müəyyən hüquq və vəzifələr xasdır” [18, p.7] fikrini ifadə edərək, eyni ideyaları izah edir. Bu tamamilə yaş kateqoriyalarına da aiddir. Məsələn, müxtəlif mədəniyyətlərdə evlilik yaşı fərqlidir.

İnsanın yaş xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirərək, onun hansı sosial qrupa aid edilməsini müəyyən etmək olar. Beləliklə, sosial qrupdan asılı olaraq, müvafiq qeyri-verbal davranışı gözləmək olar. Məsələn, Azərbaycan kommunikasiyasında yaşca balaca olanlar böyüklərə səslərini qaldıra bilməzlər, yaşca kiçik olanlar birinci salam verməlidirlər və yer göstərməlidirlər və s.

Özündə sosiolingvistik faktoru daşıyan yaş xüsusiyyətlərinin köməyi ilə paralingvistik vasitələrinin öyrənilməsini iki istiqamətdə aparmaq olar. Birincisi, vaxt və fəza parametrləri nöqtəyi-nəzərdən; ikincisi, müəyyən yaş periodlarında nitq və qeyri-nitq kommunikasiyasında baş verən dəyişikliklər nöqtəyi-nəzərdən.

Qeyd etmək lazımdır ki, ailə vəziyyəti, təhsil səviyyəsi, fəaliyyət növü, dini baxış kimi sosioloji faktorlar həyatın müəyyən yaş periodlarında insanın verbal və qeyri-verbal nitqinin davranışında müəyyən dəyişikliklərə də təsir edə bilər. Yaşla bağlı olaraq, insanın fizioloji vəziyyəti – ağıl vəziyyəti, yaddaşı, təxəyyülü və başqaları dəyişir. Bundan başqa, zamanla insanın sosial statusu da dəyişir və müvafiq olaraq, onun sosial rolu dəyişir. Bütün bunlar onun nitq və qeyri-nitq davranışında əks olunur. Bir sıra tədqiqatlar insanın nitq davranışı və yaş xarakteristikasının qarşılıqlı əlaqə probleminə həsr olunub. A.R.Bayer “insan yaşa dolduqca, onun nitqində mühafizəkarlıq elementləri yaranır. ... Yaşlı və qoca adamlar öz düşüncələrini sadə sintaksisdən ibarət olan qısa cümlələrlə ifadə etməyə meyillidirlər” [9, p.77] fikrini bildirir. Analoji yolla “yaş kateqoriyaları insanların qeyri-verbal ünsiyyətində də əks olunur” [5, c.68]. Müşahidələrimizə görə, yaşlı insanların mühafizəkarlığı həmçinin paralingvistik vasitələrin istifadəsində yaranır. Başqa sözlə, yaşlı insanlar paralingvistik vasitələr (jestikulyasiya, mimika) baxımından gənclərlə müqayisədə daha ehtiyatlıdırlar. Yaşdan asılı ola-

raq, söhbətin mövzuları, ifadələrin ardıcılığı, həmçinin söhbətin janrı dəyişir. A.Lindstom xahiş və təkliflər zamanı müxtəlif yaşlı insanların nitqini təhlil edir və hesab edir ki, “yaşlı insanlar gənc nəsillə ünsiyyət zamanı mənfi stereotiplərə tab gətirirlər. Fiziki vəziyyətin və səsin təsiri onların nitqini sintaktik cəhətdən daha sadə, daha az emosional edir”, bu da sözsüz ki, onların qeyri-verbal davranışında əksini tapır [17, p.309].

Qeyri-verbal vasitələrin tədqiqi, qeyd edildiyi kimi, kommunikantların gender fərqliliklərinə əsaslanaraq, həmçinin sosiolingvistik faktorlarla şərtlənir.

Qadın və kişi cinsinə bölgü universal xarakter daşıyır. Bu, dünyanın bütün dillərinə xasdır, belə ki, bu, insanın fizioloji, psixoloji və əqli xüsusiyyətlərinə əsaslanır, baxmayaraq ki, müxtəlif mədəniyyətlərdə cinsə münasibət dəyişə bilər.

Nitqin gender xüsusiyyətlərinin tədqiqi ilə alimlər qədim zamanlardan məşğul olurdular. Kişilərin dilindən fərqlənən qadınların dili öyrənilib. O.Cespersonun kişi və qadınların dilinin öyrənilməsi və müqayisə edilməsinə həsr olunmuş elmi işində hər iki cinsin müxtəlif verbal davranışının səbəbləri göstərilir. Bu tədqiqata görə, “qızlar oğlanlardan tez danışmağa başlayırlar və bir qayda olaraq, özlərini daha nəzakətlə ifadə edirlər... Qadınlar nitqlərində daha çox sifətlərdən, kişilər isə feillərdən istifadə edirlər” [15, p.237]. Şübhəsiz ki, gender müxtəlifliyi kişi və qadınların qeyri-verbal davranışına təsir edir.

Cəmiyyətdə müxtəlif tarixi periodlarda kişi və qadınların rolu dəyişir. XX əsrin ikinci yarısında bir çox ölkələrin qadınları təhsil, elmi-tədqiqat, siyasi, iqtisadi, sosial və yaradıcı fəaliyyətlərində fəal iş aparıblar. Bununla bağlı bu, dilçiliyin aktual məsələlərindən birinə çevrilir, həmçinin müşahidələrimizin göstərdiyi kimi, paralingvistik sahəsində gender aspektinin tədqiqidir.

R.T.Lakoff qeyd edir ki, “gender fərqləri hər bir dildə vardır, lakin onlar özlərini dilin özündən və dilin işləndiyi cəmiyyətdən asılı olaraq, müxtəlif formalarda göstərilir. Kişi və qadınların nitq və qeyri-nitq davranışındakı fərqə təsir edən əsas faktorlardan biri odur ki, kişilər qadınlara nisbətən daha tez-tez hakimiyyət başında olublar. Alim belə nəticəyə gəlir ki, “qadınlar öz siyasi və ümumvətəndaşlıq hüquqlarına görə, kateqorik görünməyini istəməyərək, öz fikirlərini dolayı yolla ifadə edirlər” [16, p.23] və bu həmçinin onların paralingvistik davranışını xarakterizə edir. P.Eskert alimin bu nöqteyi-nəzərini bölüşür və hesab edir ki, “kişi və qadının nitqi onların cəmiyyətdə tarixən fərqli mövqe tutması ilə bağlı fərqlənir” [13, p.3].

Paralingvistik vasitələrdən istifadə yalnız müəyyən bir millətə və onun dilinə xarakterik olan, xüsusilə bəzi halların spesifikasiyası baxımından sosiomədəni faktorlarla şərtlənə bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, antik dövrdən başlayaraq və növbəti yüzilliklərdə dilin mədəniyyət, fəlsəfə, psixologiya və etnoqrafiya ilə əlaqəsi qeyd edilirdi. Məsələn, Vilhelm fon Humboltun dilin təfəkkür, milli özünüdərk etmə və mənəvi mədəniyyətlə əlaqəsini qeyd etdiyi ideyaları xatırlayaq [4, c.298]. Qeyd etmək lazımdır ki, paralingvistik vasitələr müəyyən bioloji və fizioloji proseslərin nəticəsi olaraq, bütövlükdə kommunikasiya prosesində universal fenomen kimi göstərilir. Bununla bərabər paralingvistik vasitələr millətin mədəniyyət, məişət, etika, adət-ənənələrindən asılı olan spesifik xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur.

XX əsrin sonunda “lingvokulturologiya inkişaf edir və dil mədəniyyətin məhsulu, mədəni kodların faktoru kimi nəzərdən keçirilməyə başlayır, yəni lingvokulturologiyanın predmeti dialoq və qarşılıqlı əlaqədə olan dil və mədəniyyət olur” [7, c.6]. Paralingvistik vasitələrin milli-mədəni spesifikasiyası, artıq qeyd edildiyi kimi, hər şeydən əvvəl dillərarası və mədəniyyətlərarası fərqliliklərlə şərtlənir. Əgər iki mədəniyyətin ritual, ayin və ya ənənələrində oxşarlıq müşahidə olunursa, onların verbalizasiyası ümumi xarakter daşıyır. A.Vejbitskayanın qeyd etdiyi kimi, “dil və mədəniyyət sistemləri böyük dərəcədə bir-birindən fərqlənir, lakin insan dili, təfəkkür və mədəniyyətə əsaslanan, konseptual bazisi göstərən semantik və leksik universalilər mövcuddur” [3, c.322]. Dillərarası kommunikasiyada milli-mədəni spesifikasiya dörd üsulla qurulur: “mədəni semalar, mədəniyyət fondu, konseptlər və konnotasiyalar vasitəsilə” [7, c.54]. Burada kommunikantların qeyri-verbal davranışını da əlavə etmək olar. Mədəni fərqli-

liklərin əsasında nitq və qeyri-nitq kommunikasiya fərqlərin olması fikri də mövcuddur. Mədəniyyətlərarası kommunikasiya nəzəriyyəsinin banisi E.Holl “kommunikasiya və mədəniyyətin həmcinsliyi və qarşılıqlı təyin olunması” fikrini söyləyir. Onun fikrincə, “mədəniyyət kommunikasiyadır, kommunikasiya isə mədəniyyətdir” [14, c.137]. Mədəniyyət bu mədəniyyətin daşıyıcısının şüurunda yaradılmış dünyanın linqvistik mənzərəsinə təsir göstərir. “Dünyanın linqvistik mənzərəsi dünyanın digər mənzərələrindən əvvəl gəlir və onları formalaşdırır. Dilin xüsusiyyətləri insanın özünü və ətraf aləmi necə görməsini müəyyənləşdirdir” [8, c.64]. Deyilənlər dilin, paradilin və mədəniyyətin tam qarşılıqlı əlaqəsini və qarşılıqlı asılılığını sübut edir. Bir tərəfdən, dil və onunla istifadə olunan paralingvisik vasitələr mədəniyyətin təsirinin nəticəsidir, digər tərəfdən, müəyyən mədəniyyətin daşıyıcısının konseptual və dil mənzərəsinə təsir edən faktordur.

Dil, paradil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi problemi nəzərdən keçirərkən, paralingvistik vasitələrin insanın koqnitiv fəaliyyətilə əlaqədə istifadə edilməsi məsələlərinə toxunmaq olmur. Başqa sözlə, paradilin dil vasitələri ilə bərabər müəyyən informasiyanı ötürən, insanın düşünmə fəaliyyəti, onun mentaliteti və intellektlə bilavasitə bağlı olan paralingvistika, koqnitiv linqvistik arasında əlaqəni göstərmək vacibdir. Paralingvistik vasitələrin koqnitiv əhəmiyyəti, hər şeydən əvvəl, onunla şərtlənir ki, hər bir ünsiyyətin konkret situasiyasında onlar müəyyən məna ötürür və sonra çoxsaylı misalların təhlili ilə təsdiqlənəcək mənəyazmanın və mənəayırmanın müxtəlif funksiyalarını yerinə yetirir. Burada məndə fikrin materiallaşması prosesini qeyd etmək istədik. “Fikrin formalaşması prosesi insanın beynində baş verir və sözdə onun predmet obrazı (denotat), işarə obrazı (signifikat) və onların münasibəti – struktur obrazı vasitəsilə ötürülür” [11, p.19]. Bu triada fikrin verballaşması zamanı həmişə müşahidə olunur və qeyri-verbal davranışın markerləri kimi çıxış edən, məndə dil vahidlərinin köməyi ilə verballaşmış paralingvistik vasitələrin koqnitiv mahiyyətini aşkar edir. Bernard Şounun “Pigmalion” pyesindən misal gətirək.

*"Higgins: Following him. Good night. **Over his shoulder**, at the door. Put out the lights, Eliza; and tell Mrs. Pearce not to make coffee for me in the morning: I'll take tea. He goes out."*

*“Eliza tries to control herself.... By the time she gets there, **she is on the point of screaming.** She sits down in Higgins’s chair and **holds on hard to the arms.** Finally, she gives way and **flings herself furiously on the floor raging.**”*

Higgins: *(In despairing wrath outside.)* What the devil have I done with my slippers?
He appears at the door.

Liza: Snatching up the slippers, and hurling them at him one after the other with all her force. There are your slippers. And there. Take your slippers; and may you never have a day's luck with them!

Higgins: Astounded. What on earth –! He comes to her. What's the matter? Get up. He pulls her up. Anything wrong?

Liza: **Breathless.** *Nothing wrong with you. I've won your bet for you, haven't I? That's enough for you. I don't matter, I suppose.*

Higgins: YOU won my bet! You! Presumptuous insect! I won it. What did you **throw those slippers** at me for?

*Liza: Because I wanted to smash your face. I'd like to kill you, you selfish brute. Why didn't you leave me where you picked me out of – in the gutter? You thank God it's all over, and that now you can throw me back again there, do you? She **crisps her fingers, frantically.***

Higgins: *Looking at her in cool wonder.* The creature is nervous, after all.

Liza: Gives a suffocated scream of fury, and instinctively darts her nails at his face.

Higgins: Catching her wrists. Ah! Would you? Claws in, you cat. How dare you show your temper to me? Sit down and be quiet. He **throws her roughly** into the easy-chair.

Liza: Crushed by superior strength and weight. What's to become of me? What's to become of me?

Higgins: How the devil do I know what's to become of you? What does it matter what becomes of you?.....

Higgins: Thundering. Those slippers.

Liza: With bitter submission. Those slippers. I didn't think it made any difference now.

A pause... Eliza hopeless and crushed. Higgins a little uneasy.

Higgins: In his loftiest manner. Why have you begun going on like this? May I ask whether you complain of your treatment here?" [19].

Bu parçada pyesin əsas qəhrəmanları olan Eliza və Hiqqinsin hissləri ilə bağlı vəziyyəti açıqlanır. Pyesin personajları hərəkətləri, həmçinin davranış və ünsiyyət formaları ilə xarakterizə olunur. Mətnin bu fraqmentində parakinesik və parafonetik vasitələr personajların xarakter və davranışı, onların daxili psixoloji vəziyyəti, şəxsi qarşılıqlı münasibətlərin xarakteri haqqında əlavə informasiya verir.

Bu informasiya implisit xarakter daşıyır və əsasən, paralingvistik vasitələrin təhlili əsasında deşifrə olunur. Müəllifin Hiqqinsin surətini yaradan zaman istifadə etdiyi parakinesik (he pulls her up, catching her wrists, throws her roughly...) və parafonetik (in despairing wrath outside, astounded, in his loftiest manner, chundering) vasitələr onun təmkinsizliyini, təkəbbürünü, kobud və ədəbsiz davranışını sübut edir.

Eliza surətinin yaradılmasında paralingvistik vasitələr, hər şeydən əvvəl, qızın daxili emosional vəziyyətinin, onun hiss və həyəcanlarının, Hiqqinsin kobud davranışına cavab olaraq emosional partlayışının ifadəsinə yönəlmişdir. Müəllif Elizanın hiss və emosiyalarının (qəzəb, narahatlıq, ümitsizlik, inciklik, depressiya) intensivliyini ifadə edən, intonasiya tonu və səsin yüksəkliyini (on the point of screaming, breathless, scream of fury, with bitter submission) xarakterizə edən müxtəlif parafonetik və parakinesik (holds on hard to the arms, snatching up the slippers, smash your face, crimps her fingers frantically, darts her nails at his face) vasitələrdən istifadə edir. Başqa sözlə, bədii mətdə istifadə olunan paralingvistik vasitələr yeni konseptual mənalara formalaşmasına, müəllif və personajlar haqqında yeni biliklərin yaradılmasına kömək edir, bu da, fikrimizcə, paralingvistik vasitələrin lingvistik vasitələrlə qarşılıqlı əlaqədə koqnitiv mahiyyətini müəyyən edir. E.Borisovanın qeyd etdiyi kimi, "Personajın nitqi onun mədəni səviyyəsini, peşəsini, mənəviyyatını əks etdirir və ona görə, yalnız bir dil fenomeni kimi deyil, məhz onun obrazının bu və ya digər tərəfinin daha geniş planda başa düşülməsi kimi qəbul edilməlidir" [20, c.356]. Bu fikri davam etdirərək, qeyd etmək vacibdir ki, paralingvistik vasitələr lingvistik vasitələrlə yanaşı, analogi sosiomədəni və koqnitiv funksiyaları yerinə yetirir.

İşin elmi nəticəsi. Yuxarıda deyilənləri nəzərdən keçirərək deyə bilərik ki, bütün paralingvistik vasitələr sosial, mədəni, etnik və koqnitiv xarakterli faktorların təsiri altında kommunikanın nitqində işlənir, bununla əlaqədar olaraq, bu faktorların nəzərə alınması kommunikasiyanın uğurlu olmasında vacib şərtir.

İşin elmi yeniliyi. İşin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, müxtəlif lingvomədəniyyətlərdə qeyri-verbal kommunikasiyanın sosiolingvistik, lingvokulturoloji və koqnitiv aspektləri ilə bağlı məsələlərin təhlili misallarla geniş şəkildə aparılmışdır.

İşin tətbiqi əhəmiyyəti. Bizə elə gəlir ki, təqdim olunan məqalə "Müxtəlif lingvomədəniyyətlərdə qeyri-verbal kommunikasiyanın sosiolingvistik, lingvokulturoloji və koqnitiv aspektləri" mövzusu ilə marqlanan hər kəs üçün əhəmiyyətli ola bilər. Bu məqalədən universitetlərin magistr pilləsində Lingvokulturologiya fənninin tədrisində istifadə edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Ахъямова, И.А. Формирование навыков невербального общения у старших дошкольников в процессе музыкального воспитания. Дис. на соискание уч. степени кандидата пед. Наук: / – Екатеринбург, – 2002. – с.16.
2. Беликов, В.И. Социолингвистика / В.И.Беликов, Л.П.Крысин, – М: РГГУ, – 2001. – с.15.
3. Вежбицкая, А. Семантические универсалии и описание языка / А.Вежбицкая, – М., – 1971. – с.322.
4. Гумбольдт, В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияние на духовное развитие человечества. Избранные труды по языкознанию / В.Гумбольдт, – М. Прогресс, – 1984. – с.298.
6. Киселёва, А.В. Языковая репрезентация отрицательных эмоций в невербальном поведении лиц различного социального статуса (на материале англоязычных художественных текстов XX–XI вв.): / Дис. на соискание уч. степени кандидата фил. наук. – Нижний Новгород, – 2019. – с.68.
7. Коровушкин, В.П. Основы контрастивной социолектологии. Монография: в 2 ч / В.П.Коровушкин, – Череповец: ГОУ ВПО ЧГУ, – 2005. – Ч.1 – с.245.
8. Маслова, В.А. Лингвокультурология / В.А.Маслова, – М.: Академия, – 2001. – с.6-8.
9. Маслова, Л.Н. Выражение согласия/несогласия в устной научной коммуникации: гендерный аспект: / автореферат дис. ... канд. филол. наук. / – Москва: МГУ, – 2007. – с. 64-65.
10. Bower, A.R. Evaluation in the bereavement narratives of the elderly Irish American widows. A.R. Bower. Old age and language: multidisciplinary Perspectives. – New York: Garland, – 1999. – p.77-90.
11. Brown, P. Politeness: Some Universals in Language Usage / P.Brown, S.C.Levinson, – New York: Cambridge University Press, –1987. – p.311.
12. Croft, W. Cognitive linguistics / W.Croft, A.Cruse. – U.K.: Cambridge University Press, – 2004. – p.19-21.
13. Crystal, D. A dictionary of Linguistics and phonetics / D.Crystal, – Eugene. Oregon, –1993. – p. 389.
14. Eskert, P. Age as a sociolinguistics variable. Handbook of Pragmatics / P.Eskert, – Helsinki: University of Helsinki, – 1998. – p.3.
15. Hall, E.T. The silent language / E.T.Hall, – New York, – 1959. – p.137.
16. Jespersen, O. The woman in language: its nature, development and origin. Cambridge Journal of communication / O.Jespersen, – Cambridge, – 1922. – p. 237-254.
17. Lakoff, R. Pragmatic markers. Handbook of Pragmatics / R.Lakoff, – Helsinki: University of Helsinki, – 2006. – p. 23.
18. Lindstom, A. Good enough: Low-grade assessments in care giving situations / A.Lindstom. Research on language and social interaction. – Philadelphia, – 2009. Vol. № 42. – p. 309-328.
19. Sacks, H. Hotrodder: A revolutionary category. Everyday language. Studies in Ethnomethodology. Ed. by G. Psathas / H.Sacks, – New York: John Wiley and sons, – 1979. – p.7-14.
URL: // <http://www.literaturepage.com/read/pygmalion-63.html/>.
20. Борисова, Е.Б. Художественный образ в английской литературе XX века: типология – лингвопоэтика – перевод: / дис. докт. филол. наук. Е.Б. Борисова. – Самара, – 2010. – с.356.

T.S.Guliyev

Sociolinguistic, Linguocultural and Cognitive Aspects of Non-Verbal Communication in Different Linguocultures

Summary

The article deals with the complex interdisciplinary approach to the study of anthropocentrism through the prism of the problems of interaction of the human factor and surrounding reality in the processes of understanding and interpretation of non-verbal means of communication. In particular, within the framework of the anthropocentric approach, the correlation of socio-cultural, communicative-pragmatic, ethno-specific, cognitive aspects with paralinguistic means is carried out.

Keywords: *Anthropocentrism, paralinguistic means, sociolinguistics, linguoculturology, cognitive linguistics*

Т.С.Гулиев

Социолингвистические, лингвокультурологические и когнитивные аспекты невербальной коммуникации в разных лингвокультурах

Резюме

В статье проводится комплексный междисциплинарный подход к изучению антропоцентризма сквозь призму проблем взаимодействия человеческого фактора и окружающей действительности в процессах понимания и интерпретации невербальных средств коммуникации. В частности, в рамках антропоцентрического подхода, проводится соотношение социокультурных, коммуникативно-прагматических, этноспецифических, когнитивных аспектов с паралингвистическими средствами.

Ключевые слова: антропоцентризм, паралингвистические средства, социолингвистика, лингвокультурология, когнитивная лингвистика

Rəyçi: prof. K.H.Cəfərova

Redaksiyaya daxil olub: 17.07.2025